

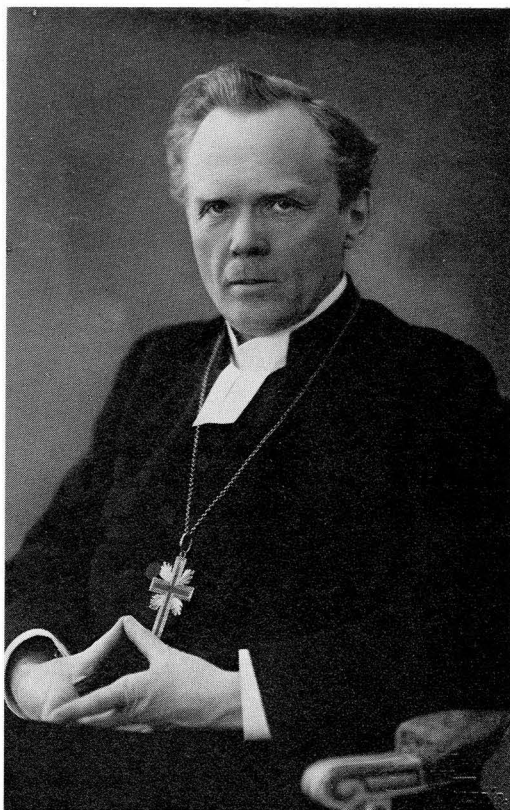
Med Nathan Söderblom i Upplands fornminnesförening

Av BIRGER NERMAN

Vid sidan av sin oerhört vittomspännande verksamhet som teolog och kyrkoman hann Nathan Söderblom med mångahanda ting. Han hade t. ex. mycket starka kulturhistoriska intressen, och han hann bl. a. med att under 11 år, från 1920 till sin död 1931, vara ordförande i Upplands fornminnesförening.

Året efter det Söderblom hade tillträtt sin post som ordförande blev jag, på årsmötet i april 1921, utsedd till sekreterare i föreningen efter bibliotekarien Oskar Lundberg, som f. ö. några år senare för lång tid framåt återtog tjänsten.

Till årsmötet hade ett mycket stort antal medlemmar från skilda trakter av Uppland kommit tillsammans, och vid supén efteråt var stora salen på Gillet i Uppsala fylld av deltagare, placerade vid en rad småbord. Söderblom ansåg, att före supén sekreteraren borde bli bekant med så många som möjligt och tog mig därför med och föreställde mig för en lång rad personer från olika socknar och samhällen. »Det här är vår nye sekreterare, docent Birger Nerman», sade Nathan (så kallades han ju allmänt, när man talade om honom), »och det här är häradsdomare E. i F., det här nämndeman J. i A., det här greve B. osv.» Det gick hastigt, men namnen framfördes utan någon som helst tvekan. Jag kände några av personerna på förhand och kunde konstatera, att deras namn voro riktiga: säkert gällde detta alla. Vid kaffet efter supén förflyttade sig Söderblom från det ena bordet till det andra, inledde ett livligt samtal vid varje bord, förhörde sig om förhållandena i vederbörandes hemtrakt och kom bordsällskapen att lysa upp av förtjusning och glädje. Och han

Ärkebiskop Nathan Söderblom
Upplands fornminnesförenings ordförande 1920–1931

höll ett glänsande anförande om den uppländska hembygden – utgångspunkten för det svenska rikets uppkomst – och dess kultur, ett anförande, vilket verkan ytterligare förhöjdes av den underbart vackra stämman.

Tyvärr hade jag endast möjlighet att stanna två år som sekreterare i Upplands fornminnesförening – jag blev våren 1923 kallad till professor i estnisk och nordisk arkeologi i Dorpat och tillträdde professuren i september – men jag hann under dessa

år att något lära känna Nathan Söderblom, och jag greps av den varmaste beundran och tillgivenhet för honom. Även senare hade jag tillfälle att då och då få träffa honom.

Det var naturligt att man så litet som möjligt ville besvära den strängt upptagne ordföranden, och en hel del frågor kunde jag avgöra på egen hand — jag hade också förmånen att kunna rådfråga styrelseledamöter, som tidigare än jag inträtt i styrelsen, t. ex. professorerna Otto von Friesen, nu vice ordförande, och Oscar Almgren, förutvarande sekreterare, dessa två för övrigt mina huvudlärare, liksom Oskar Lundberg — men i alla viktigare frågor måste jag ju förhandla med Söderblom. Övriga styrelseledamöter voro under mitt första år vice häradshövding Louis Chrysanter och direktör Petrus Hübinette, den senare skattmästare; professor Rutger Sernander och Lundberg voro suppleanter. Under andra året tillkommo som ordinarie intendenten friherre Rudolf Cederström och som suppleant statskonsulent August Östergren. Av de dåtida styrelseledamöterna är jag nu den ende kvarlevande, men så var jag ju åtskilligt, i de flesta fall betydligt yngre än alla de övriga.

När man ringde ärkebiskop Söderbloms sekreterare för att få komma upp till honom, hände det t. ex. att man en måndag kunde få besked att man påföljande fredag kunde få komma upp till ärkebiskopen mellan kl. 4 och 4.15; det var den enda lediga tid han hade för de närmaste dagarna. Visserligen kom besöket i regel att vara längre än en kvart, men det var klart att man sökte att så väl som möjligt förbereda ärendena och framlägga dem så koncist som möjligt. Nathan var alltid ytterst tillmötesgående, han gjorde aldrig några invändningar mot förslagen, och, när det t. ex. gällde en utfärd, blev han entusiastisk och förklarade, att då skulle han passa på att samtidigt besöka det och det stället och träffa de och de personerna. Man kunde inte tänka sig någon som det var lättare och angenämare att samarbeta med.

Nathan Söderblom besatt ju en enastående snabbhet i uppfattningen, och, liksom så många andra, fick jag åtskilliga exempel därpå. Så hade jag, när jag ett av åren uppe hos honom gick igenom ärendena till det kommande årsmötet bl. a. med mig en

lång skrivelse från Vitterhetsakademien, som det med vanlig lästakt tog omkring tio minuter att gå igenom. Jag nämnde vad det gällde och ville föredra den för honom. »Ja», sa Nathan, »den läser jag igenom under sammanträdet.» Jag undrade i mitt stilla sinne, hur detta skulle bli möjligt, och gjorde därför i mitt huvud en resumé av skrivelsen för att kunna supplera ordföranden under sammanträdet. Under det närmast föregående ärendet utspann sig, som väntat, en liten diskussion på vid pass fem minuter, och, medan han ledde diskussionen, satt Söderblom samtidigt och ögnade i akademiskrivelsen. Sedan den diskuterade frågan avgjorts, förklarade Söderblom, att det så kommit en skrivelse från Vitterhetsakademien, den vore för lång att läsa upp, men den innehöll det och det, och så gjorde han ett fullständigt riktigt referat av skrivelsen; jag behövde inte på något sätt ingripa.

På utfärderna var Söderblom enastående. Han hann med alla, hade ett vänligt ord till envar och var outtröttlig i att samtala med personer från de orter, till vilka utfärden gick. Men man fick hålla reda på honom. Alla ville tala med ärkebiskopen, han förrirade sig gärna att se på något utanför programmet, som man ville visa honom eller som han själv kom på idén att titta på. Sekreteraren, som hade ansvaret för att tiderna skulle hållas, fick försöka att så hänsynsfullt som möjligt erinra honom om tidens gång, och emellanåt fick man göra upp med honom att stå och vifta med klockan under ett anförande av honom själv, när tiden började lida.

1921 gick utfärden med båt till Sigtuna. Jag hade därvid tillfälle att iakttaga en märklig scen med Söderblom. Han hade ombord på båten befunnit sig i livliga samtal. Men plötsligt tystnade han och försjönk liksom i kontemplation. Alla visade hänsyn därför, och så satt Söderblom stilla i omkring 5 minuter. Det var en sorts inre samling, sannolikt av religiös art. Och så återgick han till samma livlighet som förut.

Utfärden 1923 ställdes till västra Uppland, det gamla Fjädrundaland. Söderblom var då icke med från början, han begagnade tillfället att besöka en eller flera kyrkor liksom även ett eller ett par slott eller herresäten. Till höjdpunkten, i Altuna

kyrka, kom han och hade då samlat upp ett antal personer. En kavalkad av bilar ringlade upp till den högt belägna kyrkan; ur den första steg Söderblom raskt ut. Sedan han bekantat oss med den medföljande skaran, tågade man in i den överfyllda kyrkan. Alla hade icke fått plats där, varför vi hade hämtat bänkar. Raskt grep Söderblom in. Jag skulle just ensam flytta en bänk, då Nathan grep tag i dess ena ända, och trots mina protester knogade vi med den längst fram i kyrkan. Och så började han plocka fram gummor och gubbar, som inte fått någon plats eller som sutto långt bort. När han såg, att alla fått sittplatser, besteg han predikstolen och höll ett anförande, i vilket han på ett elegant sätt utredde, att bygdens folk kunde vara stolta över att på en gång vara upplänningar och tillhöra Västmanlands läns landsting.

Året efter min avgång som sekreterare, alltså 1924, gick föreningens utfärd till Björkö. På denna inträffade ett uppseendeväckande intermezzo. I ett anförande framlade Nathan Söderblom helt överraskande tanken att en kyrka skulle byggas på den plats, där Ansgar predikade, och utpekade ett ställe nära de hedniska gravfälten. Förslaget mottogs med missnöjd tystnad av »hedningarnas» grupp inom föreningen, t. ex. professorerna von Friesen och Sernander och vårdaren av Björkö's fornminnen konstnären Gunnar Hallström. Det uppstod därefter en schism inom styrelsen, som emellertid bilades. Kyrkan kom, som bekant, till, sedan den förlagts till annat håll, längre bort ifrån fornlämningsområdet. Personligen var jag glad att slippa vara med i denna schism mellan Söderblom och min gamle lärare von Friesen, för vilka båda jag hyste varm tillgivenhet; jag kunde inte heller finna Söderbloms tanke orimlig. Det var dåvarande docenten Bengt Thordeman, vilken nu som sekreterare hade den ömtåliga uppgiften att stå mellan företrädarna för de båda åsikterna.

På återvägen ifrån Björkö inträffade en episod, som bör räddas från glömskan. I första bilen ifrån Adelsö åkte Nathan och några andra personer. Man råkade då, utan att man märkte det, köra över och döda en höna. Efter en stund kom nästa bil med von Friesen och några andra »hedningar». Hönans ägarinna, en gumma, hade då upptäckt överkörningen och stod och jämrade

sig: »Man har kört över min bästa höna.» Den andra bilen stannade, man gick ur, och von Friesen tog upp en sedel och gav gumman och sa på sin lugna småländska: »Lilla frun ska inte vara ledsen. Hönan dog en kristlig död, för det var Svea Rikes Ärkebiskop, som körde över henne.» Händelsen har berättats mig av friherrinnan Wera von Essen, som var med i von Friesens bil. Men episoden kom aldrig till Söderbloms kännedom.*

Nathan Söderblom hade icke endast ett livligt intresse för de kyrkliga minnesmärkena och överhuvud taget kulturminnesmärkena från medeltid och nyare tid, han var även varmt intresserad av lämningarna från vår forntid. Och han var i hög grad intresserad av vår forntida historia. Med sin utpräglat positiva läggning var han en varm vän av försöken att av källorna om vår forntid, vilka ju till stor del föreligga i senare uppteckningar, skapa historia; för den hyperkritiska riktning, som helt förnekar dessa källors värde, saknade han förståelse. Han uttalade sig flera gånger till mig mycket välvilligt om mina arbeten rörande rekonstruktion av vår äldsta historia. På hans 60-årsdag i januari 1926 fick jag ett exempel på hans inställning. Jag var då, ehuru icke längre medlem av styrelsen, med i Upplands fornminnesförenings styrelses uppvaktnings för honom. Jag hörde honom då f. ö. ta emot flera deputationer och svara lika spirituellt på alla, trots att han ju icke visste, med vilka gåvor han skulle hyllas. Vid kaffet efter uppvaktningsarna gick Söderblom omkring och talade med alla och var som alltid insatt i vad olika personer höllo på med. Jag hade en tid innan givit ut ett arbete »Det svenska rikets uppkomst», vilket jag givetvis sänt Söderblom. När han kom till mig, sade han några älskvärda ord om arbetet. Och han tillade, att han i ett fall ville gå längre än jag och antaga en verklighet även där, och så anförde han paralleller ifrån vissa främmande religioner. När jag framställde en undran om hur han haft tid att redan så detaljerat läsa mitt arbete — det var ett omfångsrikt sådant — förklarade han, att han just varit på visitation i Hälsingland »och då har jag haft med mig arbetet».

* Den relaterade händelsen anføres även av Dag Strömbäck i hans högtidsföredrag, sid. 16 f. *Red.*

Sista gången jag träffade Nathan Söderblom gällde det icke Upplands fornminnesförening, men då det likväl rörde arkeologi, må här dock lämnas en skildring av mötet. Professor Sven Linder, exegeten på Gamla Testamentet, och jag hade haft planer på att företaga en arkeologisk utgrävning i Palestina. Efter en akademisk högtidsmiddag i Uppsala stodo dåvarande professorn Edgar Reuterskiöld och jag och samtalade därom. Då kommer Nathan, som icke hade kännedom om planerna, till oss, sträcker ut armarna och säger: »Vi måste ha svenska arkeologer till Palestina!». Jag nämnde, att vi just talade därom och att Linder och jag hade planer därpå. »Ja», sa Nathan, »gör upp en plan och kom upp till mig, så skall vi nog ordna saken.» Jag tackade och sade, att vi skulle komma. Emellertid dröjde det ett par tre år, innan Linder kunde tänka sig få tillfälle att resa, men hösten 1930 hade planerna mognat, och vi gingo upp till Söderblom. Jag hade med mig en lista på de högst beskattade i Stockholm och vi gingo igenom namnen. Nathan gjorde ofta, med sin tjuvpojksaktiga glimt i ögonen, dyrbara reflektioner om hur hedrande det är för de rika att få ge, och han lovade att skriva till flera personer och begära pengar. Men så kommo vi till en mycket rik gammal affärsman. Honom hade Nathan just tiggat en stor summa av till något ändamål och ansåg sig därför inte kunna anmoda honom så snart igen. »Men du, Linder, som ser så hygglig ut, gå upp du till honom och hälsa från mig, så går det nog bra», sa Nathan. Då jag undrade om jag, som kanske inte såg fullt så hygglig ut, kunde gå med upp, förklarade Nathan: »Jo, du kan också gå med.» Vi besökte den gamle affärsmannen med gott resultat, och överhuvud fingo vi med Söderbloms hjälp ihop de behövlige medlen för en första, mera förberedande grävningssjour. Men strax innan vi skulle resa, sjuknade Linder svårt, resan uppsköts några år i rad, och så utbröto oroligheter i Palestina, och det hela fick skrinläggas. Nathan Söderblom, som aldrig varit i Palestina, hade för avsikt att besöka oss under grävningarna. Men själv gick han ju snart bort, i juli 1931.

Jag vet mig knappast ha träffat någon människa, som hade en sådan makt som Nathan Söderblom att få fram de bästa sidorna

hos sina medmänniskor. Han nästan skapade om dem, de blevo vänligare och gladare i hans närhet. Han var inte endast en genial forskare och kyrklig organisatör, han var även ett praktiskt geni i sin umgängelse med människorna.

Grunden till denna förmåga låg utom i hans lysande intellektuella utrustning och hans entusiastiska läggning i den verkliga människokärlek, som, hur mycket man må tala om den stora skådespelarförmåga, som han onekligen också besatt, dock var hans personlighets innersta väsen.